

POMOGÁTS BÉLA

Kárpát-medencei körséta

TÉL VÉGI UTAZÁS

Az idei tél végét, szinte minden héten, utazással töltöttem, február közepétől március közepéig gyors egymásutánban jártam a szlovéniai, az erdélyi, a kárpátaljai és a felvidéki magyarok között. Mind a négy helyen ünnepi eseményeken vettem részt, az Anyanyelvi Konferencia Védnökségének társelnökeként (elnökünk, Lőrincze Lajos hosszabb ideje kórházi gyógykezelésre szorul). Ljubljanában a Petőfi Sándor Kulturális Egyesület összejövetelén, majd Alsólendván a muravidéki magyarok között, Nagyváradon és Nagyszalontán az Arany János-ünnepségeken, Ungvárott a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség közgyűlésén, végül Galántán március 15-e alkalmából a Csemadok által szervezett ünnepségen, majd baráti találkozón. Mindenütt friss tapasztalatokat szereztem, kulturális és politikai vezetőkkel találkoztam. Az ünnepi összejövetelek felvilágító megvilágításában — akár egy „vakúval” készült fotográfián — kaptam képet arról, hogy most: 1992. tél végén—kora tavaszán milyen gondok és remények, milyen eredmények és törekvések jelzik a kisebbségi létbe szorított magyarság helyzetét. A gyors „kárpát-medencei körsétának” éppen ez az értelme: az utazó, aki mindenhová vendégként érkezik, de sehol se idegen, egy futó szemlében személyesen találkozik a szomszédos országokban élő magyarok köznapi gondoljaival és ünnepi reményeivel.

MAGYAROK SZLOVÉNIÁBAN

Két futó napot töltöttem a függetlenségét megszerző Szlovéniában, talán az egyetlen volt jugoszláv tagköztársaságban, amely látható módon a konszolidáció révébe jutott. Ljubljanában barokk városképe a régi pompájában fogadja a látogatót, a belvárosban mozgalmas és vidám embersokaság, a piacon minden kapható, a vendéglőkben az osztrákhhoz hasonló konyha és ízes csapolt sör örvendezteti meg a vendéget, és a tél végi alpesi tájban is csak az árulkodik a tegnapi polgárháborúról, hogy az útkeresztezések mellett beton-tömbök halmozódtak fel: ezekkel rekesztették el a páncélosok elől az utat. Szlovéniában tartva különben egy rövidebb szakaszon át kell szelni az ugyancsak független Horvátország területét is, a határállomás egy közönséges konténer, a szlovén határőr barátságosan integet a magyar útlevél láttán. Onnan kezdve aztán más a zászló, a címer és a pénz: a szlovén tolar (tallér) vásárlóereje többé-kevésbé tartja magát.

Bizakodók a szlovéniai kis magyar közösségek, noha gondjuk van elég: a Muraköz és a Muravidék ősi magyar településein számottevően csökkent a magyarság lélekszáma, és ezt a fogyatkozást nem egyenlíthetik ki a friss betelepülések a Vajdaságból. A betelepülők ugyanis többnyire menekültek, akik a katonai szolgálat vagy a szerb szabadcsapatok félelmet keltő megjelenése elől futottak az Újvidéktől és Zentától távoli Ljubljanába, s a legtöbben, ha a helyzet rendeződik, visszatérnének elhagyott otthonaikba. Ezekkel a menekült magyarokkal beszélgetve tárult fel előttem igazán az állandó fenyegetettség, amely most a bácskai és bánáti magyarok osztályrészéül jutott. Még igen jól emlékeznek az 1944-es ősze, midőn Tito partizánjai bevonultak az akkor Dél-Magyarországnak számító területre, s valóságos vérfürdőt rendeztek ott: nagyjából negyvenezer embert mészárolva le. A tömegsírokat csak mostanában kezdi megjelölni az emlékezet, s Baranyában vagy Eszék vidékén máris az 1944-es (és 1849-es) szörnyűségek ismétlődnek meg: a régi kíméletlenséggel, féltelenséggel, mintha a gyűlölettel szemben mit sem lehetne a kultúra és a történelem. Innen ered a vajdasági magyarok félelme és ez a magaarázata a meneküléseknek.

A ljubljana-i magyarok mindazonáltal otthonra találtak a szlovén fővárosban, ott nincs nemzeti gyűlölködés, sőt a szlovének rokonszenvet éreznek a magyarság iránt, elvégre e két nép között sohasem volt vetélkedés vagy viszály az elmúlt évszázadokban. A ljubljana-i magyarok otthonossága nagymértékben mégis a Petőfi Sándor Kulturális Egyesületnek köszönhető. Ez az egyesület hosszú évek óta gyűjti össze közösségi életre, irodalmi és művészeti előadásokra a szlovén főváros magyarjait. Magam Czine Mihállyal, Komlós Attilával, a Magyarok Világszövetségének alelnökével, valamint Timkó Ivánnal, a szövetség munkatársával látogattam meg az egyesületet, s vettem részt igen sikeres találkozón. Talán csak egyetlen gondot említenék: a ljubljana-i magyarok kissé magukra hagyottnak érzik magukat, többet kellene foglalkoznia velük mind az anyaország megfelelő szervezeteinek, mind a muraközi és muravidéki magyar intézményeknek.

Ljubljana-ból a muravidéki magyarok központjába: Alsólendvára vezetett az utunk. Ezen a vidéken nagyjából tízezer magyar él. Számos nemzetiségi intézmény gondoskodik róluk: a Muravidéki Magyar Nemzetiségi Közösség a kisebbségi kulturális önkormányzat szervezete, vannak magyar iskolák, működik magyar lap és rádió, dolgozik a Muravidéki Magyar Írócsoport. Nemrég jelent meg a *Naptár '92* című kiadvány, alcíme szerint: a szlovéniai magyarok évkönyve, ebben értékes nemzetiség-történeti, demográfiai, kisebbségpolitikai és művelődéstörténeti írások olvashatók, például Bence Lajosé (ő valamikor tanítványom volt a pesti bölcsészkaron!) a muravidéki magyarság demográfiai helyzetéről, Hajós Ferencé (ő lesz hamarosan a Szlovén Köztársaság első budapesti nagykövete), az új szlovéniai alkotmány kisebbségi jogi rendelkezéseiről, vagy éppen Gönc Lászlóé (ő a Muravidéki Magyar Nemzetiségi Közösség titkára) az ottani magyarság helyzetéről és törekvéseiről. Gondok között él, de ezekkel megküzdő, megbirkózó, éppen ezért bizakodó kis magyar közösséggel ismerkedtünk meg. Alsólendva ma határváros: Szlovénia és Magyarország között — reménykedem abban, hogy a két nemzet barátságának fontos összekötő állomása lesz.

ARANY JÁNOSNÁL NAGYSZALONTÁN

Erdélyben gyakrabban járok, különösen, hogy hosszú éveken át érvényben levő kitiltásom az 1989-es temesvári felkelés és a bukaresti átalakulások után egyszeriben megszűnt. Nagyvárad belvárosában is otthonosan érzem magam, a szép barokk templomok és szecessziós házsorok között: nagy kár, hogy pusztulnak a díszes homlokzatok, és a sétálóutcákat sáros szemét lepi el. Váradra és Szalontára most Arany János születésének százhetvenötödik évfordulója alkalmából jutottam el: a nagy hagyományokra visszatekintő váradi színházban két budapesti vendégnek: Czine Mihálynak és nekem nyílt alkalmunk arra, hogy

nagy költőnk szellemi örökségéről mondjunk néhány szót, a Nagyszalontán rendezett tudományos konferencián pedig kolozsvári, nagyszalontai, budapesti, nagykőrösi és hajdúböszörményi kutatók társaságában olvashattam fel előadásomat. Az Arany János-ünnepségek a szalontai új Arany-szobor leleplezésével érték el tetőpontjukat. Először a református templomban tartott Tőkés László püspök ünnepi istentiszteletet, majd magyar és román avatóbeszédet méltatták az esemény fontosságát, s emlékeztek meg arról a nélkülözhetetlen szerepről, amelyet Arany János életműve az erdélyi magyarság szellemiségének mai alakulásában tölt be. Csoóri Sándor, a Magyarok Világszövetségének új elnöke pedig arról beszélt, hogy Arany költészete közös öröksége minden magyarnak, bárhol is éljen a világon, s össze is kell kötnie minden magyart.

Végül leleplezték Arany János bronzszobrát, Kiss István Kossuth-díjas szobrászművész alkotását, a szép emlékmű alkotója különben maga is szalontai származású. A szobor tulajdonképpen a nagykőrösiek ajándékaként jutott el a költő szülővárosába — nem minden kaland nélkül, hiszen a határon egy teljes napig várakoztatták a román határőrség emberei, s csak többszörös közbenjárásra léphette át ama bűvös trianoni vonalat. Az ünnep mindazonáltal igen szépen sikerült, s ez nagyrészt Szalonta éppen most megválasztott magyar polgármesterének, Tódor Albertnek volt köszönhető: ő tett meg mindent annak érdekében, hogy az Arany-szobor a helyére kerüljön, a református nagytemplom mellé (a másik oldalon Erdély egyetlen — már két alkalommal: 1919-ben és 1945-ben ledöntött, s mindig újra a helyére állított — Kossuth Lajos-szobra áll). Az ünnepség sok ezer résztvevője, akik között jó számban voltak románok is, kölcsönös jó érzéssel ünnepelte a költőt, abban a reményben, hogy a nagy költészet nemcsak a hazai és az erdélyi magyart, hanem a magyart és a román is összekötheti.

Az Arany János-megemlékezésekkel egy időben tartották meg Nagyváradon a Romániai Magyar Demokrata Szövetség „parlamentjének”: a Küldöttek Országos Tanácsának kétnapos értekezletét. Az RMDSZ-ben is időnként megjelennek a politikai erózió jelei, közsímet, hogy a szövetség vezetésében már régebben két áramlat: a radikálisok és a kompromisszumot keresők küzdelme zajlik, s az a kompromisszumos politika, amely most már hosszú évtizedek óta mindig a bukaresti kormánnyal egyezkedve kereste a kisebbségi jog-sérelemk orvoslását, történelmileg alighanem megbukott. A megegyezéses hajlam ugyanis jóformán alig ért el többet szép ígéreteknél, s most, amikor Románia-szerzte, s különösen Erdélyben a szélsőséges román nacionalista erők — a Vatra Romaneasca és ennek politikai képviselője: a Románok Nemzeti Egységpártja — széles körben szereztek pozíciókat, nos, most az erdélyi magyarságnak határozottabb önvédelmi politikát kell folytatnia. Ennek az erőteljesebb önvédelemnek a stratégiáját tekintve azonban még nem alakult ki széles körű társadalmi konszenzus, ráadásul a szövetség — Domokos Géza súlyos betegségéről és a Szócs Géza visszavonulási szándékáról felröppenő hírek következtében — vezetési válsággal küzd. Egy dolog biztos: teljesen megengedhetetlen lenne az erdélyi magyarság politikai képviselőjének megosztása, az ugyanis nyilvánvaló, hogy a mind súlyosabbá váló önvédelmi küzdelmek csak szervezeti egységben érhetik el céljukat.

És hogy egy egészen új nagyváradai példára hivatkozzam: ennek a szervezeti egységnek is mindig körültekintő és okos politikálással kell párosulnia. Mint mindenki tudja, a közel-múltban zajlottak le a romániai helyhatósági választások, s a magyarság ért el sikereket, és szenvedett kudarokat, közöttük fölöslegesen is. Éppen Nagyváradon, ahol az RMDSZ jó eséllyel szerezhetne volna meg a román Demokratikus Konvencióval együtt a sikert, s ebben az esetben a román demokraták kapták volna a polgármesteri, a magyarok az alpolgármesteri helyet. A magyar szövetség azonban nem kötött koalíciós megállapodást, egyedül indult, s az első fordulóban a három román párttal (a kormányzó Fronttal, a Vatra pártjával és a Demokratákkal) szemben hiába szerzett relatív elsőséget, a második fordulóban lemaradt a Fronttal szemben, s így elesett a remélt alpolgármesteri helytől. Mindez egy rosszul kiszá-

mított politikai taktika hibájából, hiszen az bizonyos volt, hogy a város lakosságának nagyjából 38 százalékát képviselő magyarság egyedül nem boldogul. Ezért mondom azt, hogy a határozott (a korábbinál mindenképpen határozottabb) nemzeti politikát össze kell kötni a politikai bölcsességgel: a kettőnek együtt lehet sikere.

KÖZGYŰLÉS UNGVÁRON

A napokban tartotta ez idei közgyűlését a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Az Ungváron rendezett összejövetelre, amelyre hazai, illetve más kárpát-medencei magyar pártok és társadalmi szervezetek is elküldték képviselőiket, olyan történelmi pillanatban került sor, amely egyaránt válaszut elé állítja a kárpátaljai magyarságot, és ennek érdekvédelmi szervezetét. Az egykori Szovjetunióban lezajlott történelmi változások ugyanis egészen új helyzetet hoztak létre, és ennek a helyzetnek még erősebbek és talán kockázatosabbak a kihívásai, mint a korábbinak, amikor a kárpátaljai magyarságnak arra kellett törekednie, hogy helyreállítsa a korábbi évtizedekben teljességgel szétvert kulturális intézményeit, számot vessen a közelmúlt tragikus történelmi eseményeivel, és kijelölje az utat, amelyen haladva önkormányzatát kivívhatja és felépítheti. Ez az út máris jelentékeny sikerekhez vezetett.

Ukrajna nemrégiben kinyilvánította szuverenitását, és a Kijevben érlelődő politikai elképzelések, különösen a ma még ellenzékben levő, de hamarosan könnyen kormányra kerülhető politikai pártok tervei értelmében ez a szuverenitás rövid időn belül teljessé válik, és a hatalmas — több mint ötvenmillió — szláv ország a Független Államok Közösségének laza kötelékeit is eloldva mint valóban teljesen szuverén állam helyezkedik majd el az európai nemzetek közösségében. Az ukrán politikai erő — mind a kormányon lévők, mind az ellenzékiek — a kárpátaljai magyar kisebbség számára autonóm státust kínálnak, természetesen a szuverén Ukrán Köztársaság keretében. Ez az autonóm státus várhatóan igen nagy mértékben meg fogja növelni a kárpátaljai magyar politika mozgásterét, és erősítheti majd az anyaországhoz fűződő kapcsolatait is.

Időközben azonban megindult a kárpátaljai ruszinok nemzeti újjászületése, egy olyan nagyjából nyolcszázéves etnikai közösségé, amely a szóban forgó területen túlnyomó többségben él, és mind nyelvi, mind történelmi, mind vallási különbségek választják el az ukrán nemzetétől. (A betelepült ukránok lélekszáma nem éri el a százszázat.) A ruszinoknak saját nyelve van, és ez nem egyszerűen az ukrán nyelvjárása, történetük összefonódik a Kárpát-medence népeinek, elsősorban a magyarságnak a történetével, önálló kultúrát hoztak létre, vallási tekintetben pedig — az ortodox ukránokkal ellentétben — a római pápával közösségben élő görög katolikus egyház hívei. A ruszinok nemzeti, kulturális és vallási téren egyaránt elnyomott helyzetben éltek a második világháború után, a szovjet uralom és az ukrán igazgatás nem ismerte el nemzetiségüket, és most, a ruszin nemzeti ébredés idején éppen az ukránokkal szemben kívánják megfogalmazni, kinyilvánítani nemzeti egyéniségüket és önállóságukat.

A ruszin politikai erők, élükön a Ruszin Szövetséggel, széles körű autonómiára törek-szenek, méghozzá Kárpátalja egész területén, amelyet „Podkarpatszka Rusz” néven mint önálló köztársaságot kívánnak beilleszteni a föderatív módon átszervezendő Ukrajna keretei közé. Sőt léteznek olyan ruszin elképzelések is, amelyek szerint a Kárpátaljai Köztársaság teljes mértékben elválna Ukrajnától, és szuverén kisállamként, esetleg a két világháború közötti korszakhoz hasonlóan a csehszlovák föderációhoz csatlakozva találna meg európai helyét. (Még az is elképzelhető, hogy felbukkan a Magyarországgal kötendő konföderáció elképzelése is!) Ezek az elképzelések azonban ellentétesek a kijevi tervekkel, és jóllehet, az ukrán politika vagy ennek egy része odáig eljutott, hogy kész elismerni a külön ruszin etnikumot, az önálló ruszin állam eszméjével mindazonáltal szembenáll.

A magyarság dilemmáját éppen az jelenti, hogy mind az ukrán, mind a ruszin erők mintegy választásra akarják kényszeríteni, és másik féllel szemben szeretnék kijátszani — széles körű önkormányzatot ajánlva fel számára. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség helyzete ilyen körülmények között bizony nem könnyű, minthogy ennek a választási kényszernek az elfogadása egyféle politikai öngyilkossággal érne fel. A magyar kisebbség ugyanis nem mondhat le sem az államalkotó ukrán nemzet, sem a vele hosszú évszázadok óta együtt élő ruszin nemzeti kisebbség támogatásáról. Éppen ezért a KMKSZ vezetése igen bölcsen elutasítja ezt a választási kényszert, és miközben változatlanul kitart az ottani magyarság területi, illetve kulturális autonómiája mellett — ezt az autonómiát a legutóbbi népszavazás is szentesítette —, arra törekszik, hogy mind az ukrán, mind a ruszin politikai erőkkel jó viszonyt építsen ki és tartson fenn. Ez a törekvés érvényesült a szervezet közgyűlésén is.

Ugyanakkor a közgyűlésnek természetesen számos más kérdésben is állást kellett foglalnia: a privatizáció, különösen a kisparaszti földtulajdonok visszaadása ügyében éppúgy, mint a szövetség új szervezeti szabályzatának megalkotásában. Természetes dolgot, hogy mindezeknek a dilemmáknak a feloldását viták, időnként éles viták kísérték, a KMKSZ „felnőtté válásának” jele volt ugyanakkor, hogy ezek a viták a legkevésbé sem rendítették meg azt a politikai egységet, amely a kárpátaljai közel kétszázéves magyarság körében a KMKSZ és annak vezetője: a kétségtelenül érett politikai egységként tevékenykedő Fodó Sándor körül kialakult. Ezt a politikai egységet és ezt a józan, bölcs politikát kell a magyarországi politikai erőknek és társadalmi szervezeteknek is támogatniuk.

MÁRCIUS 15-E GALÁNTÁN

Az idei márciusi nemzeti ünnepet a felvidéki magyarok között töltöttem, a galántai Csemadok meghívására ünnepi beszédet mondtam a peredi negyvennyolcas emlékműnél (ennek szövegét alább közlöm), másnap Kántor Lajossal, a kolozsvári Korunk főszerkesztőjével „rendhagyó” irodalomórát tartottunk a galántai magyar gimnáziumban, majd este egy Csemadok értelmiségi találkozó vendégei, egyben előadói voltunk. Zsúfolt volt a program, Galántán és Pereden kívül jártunk Deákiban (amelynek román kori templomában őrizték egykoron a *Halotti beszédet* is magába foglaló Pray-kódexet) és Vágsellyén is, találkoztunk Csemadok- és Egyetértés-vezetőkkel, magyar polgármesterekkel, meglátogattuk Tóth Lajost, akinek neve és tevékenysége az egykor Vágsellyén működő legendás Vörösmarty-egyesület révén ismerős: ez az irodalmi kör volt a hetvenes években a felvidéki magyar értelmiség legbátrabb fóruma, és aki most Galántán magyar magángimnáziumot alapított. Egyszóval, ismerkedtünk a mátyusföldi magyarság eredményeivel és gondjaival.

Gondok terhelik ugyanis a szlovákiai magyarságot is: egyrészt az ottani politikai élet alakulása, másrészt a magyar politikai erők megosztottsága és belső küzdelme következtében. Csehszlovákia parlamenti választások előtt áll (mire ez az útbeszámoló az olvasó kezébe jut, talán már túl is van rajta), s könnyen lehet, hogy a választási eredmények alapjában fogják felforgatni az ottani politikai helyzetet. Éppen a magyar nemzeti ünnep előtti napon zajlott le Pozsonyban a szlovák nacionalista pártok nagy tüntetése, ezen Tisóról, a szélsőjobboldali Szlovák Állam háborús bűnösként kivégzett elnökéről emlékeztek meg, s több mint százezres tömeget vártak, azzal a nem is titkolt szándékkal, hogy ha valóban ennyire ember összegyűlik, ki fogják kiáltani a szlovák állami szuverenitást. Szerencsére csak mintegy ötezer ember vett részt a demonstráción, így a nehezen visszafordítható és a magyarság számára is veszélyes aktus elmaradt.

A szlovákiai választások mindazonáltal nehéz helyzet elé állítják a felvidéki magyarságot: a két főbb szlovák politikai mozgalomból — a liberális és a kereszténydemokrata párt

soraiból — kiváltak a nacionalista erők, s ezek összefogva, ráadásul a kisebb nacionalista pártoktól támogatva még kormányra is kerülhetnek. Ugyanakkor erősödni látszik a szlovák kommunisták utódpartja, és fellépett, méghozzá Alexander Dubček vezetésével, a szlovák szociáldemokrácia is. A magyarság politikai pártjainak és mozgalmainak ebben a helyzetben közös nemzeti stratégiát kellene kidolgozniok és össze kellene fogniok. A Duray Miklós vezette Együttélés, a kereszténydemokraták és az újonnan fellépett Magyar Néppárt hajlandó erre a nemzeti összefogásra, a Független Magyar Kezdeményezés utódjaként fellépő Magyar Polgári Párt egyelőre még keresi helyét. A magyarság parlamenti képviselőiténak igen komoly feltétele ugyanakkor ez az összefogás: reméljük, hogy a magyar kisebbségi mozgalmak vezetői ezúttal félreteszik személyes és politikai ellentéteiket, és egységesen vállalnak felelősséget a felvidéki magyarság politikai képviselőiténak.

BESZÉD PEREDEN

Egy veszített csata még nem veszített háború, és egy elveszített háború sem jóvátehető, ha a nemzetben van elég készség az erők összegyűjtésére és a lelki egészség helyreállítására. A peredi csata — 1849. június 20-án és 21-én — a katonai parancsnokok késlekedése és viszálykodása következtében elveszett, és csakhamar elveszett a magyar szabadságharc is. A nemzet mindazonáltal nem adta meg magát, először passzív ellenállásban, később okos politikában kivívta önrendelkezését, és a hatvanhetes kiegyezés után példás fejlődéssel alapozta meg Magyarország korszerű polgárosodását és biztos európai helyzetét. Az a polgárosodás és az az európai jellegű fejlődés, amelyet a magyarság a 19. század végén elért, éppen ma ismét ösztönző példa lehet. Még akkor is, ha tudjuk, hogy a közel fél évszázados fejlődés után az első és a második világháború, a trianoni és a párizsi békeszerződés, a történelmi Magyarország felbomlása és a negyvenesztendő kommunista diktatúra következett: megannyi újabb és mind végzetesebb vereség.

A magyarság — ez szomorú történelmi tény — az elmúlt évszázadokban szinte valamennyi háborúját elveszítette, a veszített háborúk után következő nehéz és olykor elviselhetetlennek tetsző békékben viszont szinte mindig magára talált, és újra tudta kezdeni most már szellemi küzdelmeit vagy nemzeti eszményeiért. Tisztelettel adózunk a magyar katona emléke előtt, bármilyen háborúban kényszerült is harcolni, helytállni és meghalni, igazi eszményünk mégis a magyar tudós, a magyar író, a magyar értelmiségi, a magyar munkás és a magyar paraszt. Mindazok, akik alkotó szellemi vagy testi munkával fáradoznak azon, hogy a csatákban kivérzett nemzet ne csak „túlélje” a veszteségeket, hanem mindig megújuljon életerejében, erkölcsiségében és kultúrájában.

Ennek a megújulásnak a jelképe és ünnepe március 15-e is. Az ünnep mindig különös fényvel világítja be a múltat, a jelent és a jövőt, egyszersmind igazolja a köznapi munkát és fáradozásokat. A szemünk láttára megújuló magyarságnak három ilyen világító nemzeti ünnepe van: március 15-e, Szent István napja: augusztus 20-a, és az ötvenhatos forradalom és szabadságharc ünnepe: október 23-a. Ezek az ünnepek szorosan összefonódnak, s van abban valami szép jelképeség, hogy az államalapító és nemzetépítő szent király ünnepét a magyar szabadság két emléknapja övezi.

Szent István napja — a magyar országgyűlés határozata értelmében — állami ünnep, és mind a három történelmi emléknep nemzeti ünnepünk. Tehát az egész magyarság ünnepe, függetlenül az állami hovatartozástól — minthogy az ünnep, amely az emlékezés és a kö-zösségi szolidaritás napja, nem darabolható fel a térkép szerint. Ellenkezőleg; összeköti azokat, akiket elszakított egymástól a történelem és a hatalom. Ahogy a keresztény emberek az egész világon közösen köszöntik a Megváltó megtestesülését, majd feltámadását, mi, magyarok is egymás kezét keressük.

Közösségünk sohasem irányul mások ellen, minthogy kohézióját nem a hatalomtól és

a politikától, hanem a szellemtől és a lélektől kapja. Lelki tartalma van március 15-ének is: ott van benne a szabadság, amely a legegységesebb emberi és európai értékek közé tartozik, és a nemzeti összetartozás szelleme, amelyet ünnepeinken mindig meg kell erősítenünk. Piros-fehér-zöld lobogóinkat, amelyeket éppen március 15-étől örököltünk, ennek a szabadságnak és ennek a szolidaritásnak az ereje emelje föl a fejünk fölé.

MODERNIZÁCIÓ ÉS NEMZETI IDENTITÁS

Az egykori szovjet birodalom gyámság alól nemrégiben felszabadult közép- és kelet-európai régió nemzeteinek a jelenben kettős történelmi kihívásra kell válaszolniuk: egyrészt meg kell kezdeni és sikeresen meg kell valósítani a gazdasági és társadalmi modernizációt, a többször elkezdett és mindig erőszakos eszközökkel megszakított polgárosodást, amely vissza-, pontosabban elvezeti őket Európa fejlett nemzetei közé, másrészt helyre kell állítani a szovjet érdekeket kiszolgáló sztálinista diktatúrák következtében súlyosan megsérült nemzeti identitásukat. Korábban ugyanis mind a modernizáció, mind az identitás a sztálini mintájú párturalom áldozata lett. A szovjet társadalmi és gazdasági modell erőszakos alkalmazása, ha együttjárt is bizonyos ipari (főként felesleges nehézipari) fejlődéssel, megakadályozta a valódi modernizációt, súlyosan megkárosította az emberi környezetet, valóságos rablógazdálkodást vezetett be, sőt visszavetette korábban modernnek számító, európai színvonalú iparágak, például a magyar elektronikai vagy a cseh autóipar fejlődését. A „proletár internacionalizmusnak” elnevezett szovjet nagyhatalmi ideológia pedig lerombolta a nemzeti hagyományokat, elutasította a tradicionális nemzeti értékeket, és fellazította, megtörte a nemzeti azonosság-tudatot. Most aztán a hatalomra jutott közép- és kelet-európai politikai erők egymással versengve próbálják megindítani a gazdasági és társadalmi modernizációt, s még inkább egymással versengve próbálják helyreállítani, bizonyos esetekben „túlfejleszteni” a nemzeti identitás-tudatot.

A modernizáció és a nemzeti identitás kettős kihívására azonban csak egyszerre lehet érvényes választ adni, s nem lehet tetszés szerint választani a „modernizációs” és a „nemzeti” stratégiák között. Máskülönb a modernizációból igazi kulturális háttér nélküli pseudo-európaiság, az identitás-tudatból pedig közönséges: a két világháború közöttihez hasonló nemzeti türelmetlenség és idegengyűlölet lesz. Kétségtelen, hogy akár az első, akár a második veszedelemnek megvannak a reális lehetőségei, s aki felidézi maga előtt a román és a szlovák nacionalizmus túldimenzionált feltöréseit vagy a jugoszláviai polgárháború véres eseményeit, az bizony megvalósulni látja a veszélyeket. Ha ezek a veszedelmes lehetőségek további teret nyernek, akkor a régió országai a tervezett és remélt európai felzárkózás helyett valamiféle „harmadik világ”-beli helyzetbe fognak kerülni, ha nem is a dél-ázsiai és az afrikai, de talán a dél-amerikai modell szerint. A gazdasági elmaradottság felszámolására irányuló, aligha eredményes kísérletek ilyenkor igen nagy társadalmi feszültségeket eredményeznek, ezek fékentartása pedig előbb-utóbb valamilyen autoritárius uralmi rendszert hoz létre, amely maga is újabb feszültségteremtő tényező.

A közép- és kelet-európai nacionalizmusok virulens újjáéledése igen nagy veszélyt jelent a magyar kisebbségek számára, minthogy nemcsak az utóbbi két-három esztendőben elért eredményeiket veszélyezteti, de egész politikai és kulturális intézményrendszerüket, sőt pusztá létüket is. Éppen ezért a kárpát-medencei magyar népcsoportoknak még tudatosabban, módszeresebben és gyorsabban kellene végrehajtaniuk a saját körükben a polgárosodást, és ezzel együtt a nemzeti identitás megerősítését. Igen nagy szükség van arra, hogy a kisebbségi magyarság mindegyik szomszédos országban messzemenően éljen a privatizáció (reprivatizáció) és a piacgazdaság törvényes lehetőségeivel. A Trianon utáni kisebbségi sorba taszított magyarságnak eredetileg igen nagy gazdasági ereje volt, ez különben kulturális erejével együtt szinte ellensúlyozta a többségi népek számbeli erejét. Éppen

ezért az utódállamok arra törekedtek, hogy törvényes és törvénytelen eljárásokkal: föld-elkobzásokkal, protekcionista intézkedésekkel gyengítsék azt a magyar erőt, amelyet aztán szinte teljesen szétziláltak az államosításokkal és kolhozosítással operáló kommunista diktatúrák. Az erdélyi, a felvidéki és a kárpátaljai magyarság ma szinte nincstelenül áll, a reprivatizációs rendelkezések mindazonáltal lehetőséget adnak számára, hogy legalább kis részben visszaszerezze elkobzott gazdasági erőforrásait. Fejlettebb munkakultúrája, gazdálkodási hagyományai pedig alkalmassá teszik arra, hogy helytálljon ebben a piaci versenyben, amely a régióban szinte mindenütt kibontakozik.

A gazdasági megerősödés elősegítheti a polgárosodást és a társadalmi modernizációt, egyszersmind lehetőséget ad a nemzeti identitástudat helyreállítását szolgáló intézmények megalapozására, illetve körének bővítésére. A kisebbségi magyarságnak persze mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy számaránya és politikai ereje szerint létesíthessen és fejleszthessen tovább ilyen intézményeket az állami intézményrendszeren, és természetesen a költségvetésen belül. Azzal mégis számolni kell, hogy a jogaiért vívott harca időről időre a többségi nacionalizmus és a fölötté álló kormányhatalom ellenállásába ütközik. Éppen ezért gazdaságilag is fel kell készülnie intézményei védelmére, és áldozatokkal is ki kell bővítenie ezeknek az intézményeknek — az iskoláknak, a lapoknak, az irodalmi folyóiratoknak, a könyvkiadóknak — a rendszerét. Ugyanúgy, mint a két világháború közötti korszakban, amidőn az Erdélyi Szépművészeti Céh, az Erdélyi Helikon, a Pásztortűz, a Magyar Írás, a Kalangya — az egyetemes magyar kultúra legértékesebb és legnépszerűbb intézményei közé tartozott.

A kisebbségi magyar intézményrendszer védelme és erősítése elképzelhetetlen az anyaország, a magyar állam, és bizonyos mértékig a nyugati világban élő tehetősebb magyarság tevékeny és kiszámított közreműködése nélkül. A magyar állam és a magyar társadalom a két világháború közötti időben is sokat és szívesen áldozott a kisebbségi sorsba szorított kárpát-medencei magyarság kulturális (és politikai) önvédelmére. Ezt a készséget, amely különben ma messzemenően megtalálható, ésszerű módon, jól tervezett programok keretében kell érvényre juttatni. Mindenekelőtt a határokon túli magyar kulturális intézmények: folyóiratok, lapok, könyvkiadók támogatásában. Arra azonban ügyelni kell, hogy a támogatás ne legyen politikai beavatkozás, ezt nemcsak a magyarság közép-európai helyzete sínylené meg, hanem a kisebbségi magyar népcsoportok autonómiája is, amelynek mindenképpen belső forrásokból, saját erőik által kell kiépülnie. Sajnos, az imént körvonalazott kárpát-medencei körutazás alkalmával is találkoztam azzal, hogy hazai hivatalok vagy hivatalnokok időnként „kézi vezérléssel” próbálják elképzeléseiket érvényesíteni, s intrikákat folytatnak kisebbségi magyar vezetők ellen. Az ilyesmi sem a magyar kormány, sem a kisebbségi magyarságnak, sem az egész magyarságot átfogó nemzeti stratégiának nem érdeke.

KÖZÉP-EURÓPAI GONDOK ÉS REMÉNYEK

A közép-európai régió, amely hagyományosan nyugat és kelet: a német-római és a bizánci, a Habsburg és az ottomán, majd a német és az orosz hatalmi vetélkedések övezetében található, egykor történelmi realitás volt, később, ahogy valóságos léte éppen a nagyhatalmi vetélkedések következtében megszűnt, politikai és kulturális nosztalgia lett, most pedig mintha elérkezett volna az ideje annak, hogy ezek a nosztalgiai a biztosabb és alaposabb ismereteknek adják át helyüket, annak érdekében, hogy Közép-Európa újra realitás legyen, és ebben a Közép-Európában a széttagolt és szétszórta magyarság megint otthonára találjon. Csakhogy miként lehet nosztalgiából realitás éppen most, amikor Közép-Európa eszméje, úgy tetszik, ismét történelmi hajótörést szenved? Közép-Európa kérdése ugyanis elsősorban a kisebbségek kérdése: a régió belső integrációjának ügye azon múlik, hogy a térség orszá-

gai milyen mértékben képesek elszakadni a már korábban is oly sok konfliktust és emberi szenvedést okozó nemzetállami berendezkedéstől, s miként tudják elfogadni a nemzeti kisebbségek önrendelkezési jogát, kulturális önazonosságát, és az anyanemzettel újjáalakítandó lelki egységét. Mondhatnám így is: a közép-európai gondolat próbája az, hogy miként őrizheti meg vagy találhatja meg újra a maga valóságos hazáját itt Közép-Európában, itt a Kárpát-medencében a legnagyobb kisebbség: a magyar nemzetestről 1918 után leszakított körülbelül három és fél—négymillió magyar.

A közép-európai integráció kétségtelenül előre haladt az elmúlt két esztendőben, különösen a „visegrádi hármak” — persze nem mindig konfliktusok nélkül alakuló — kapcsolataiban. De mi lesz Románia, Ukrajna (Kárpátalja) és Szerbia esetében? A hagyományos közép-európai térséget — ez ma nagyjából a korábbi „szocialista” országok övezetével azonos — magát is egy eléggé éles határvonal osztja meg: Róma és Bizánc, a nyugati és a keleti kereszténység, a nyugati és a keleti civilizáció egykori határvonala, ami kétségtelenül a nyugat kárára változott meg az első világháború után, midőn Erdély és az egykori magyar délvidek kelet érdekövezetébe került. Mi, magyarok éppen azért nem nyugodhatunk bele ennek a régió belüli elválasztóvonalnak a tartósabb létezésébe, kivált abba, hogy ez a vonal majd gazdasági és kulturális „vasfüggöny” legyen, mert vagy hárommillió magyar (Erdélyben, a Vajdaságban és persze Kárpátalján!) ma már a keleti övezetben él. Bennünket nem vigasztalhat eléggé az, hogy Lengyelország, Csehország, Szlovákia (már amennyire), Horvátország, Szlovénia (és talán Ausztria) velünk együtt előbb-utóbb egy virtuális Közép-Európa kerete lehet. Számunkra parancsoló szükség, hogy a közép-európai integráció előbb-utóbb kiegészüljön délkeleti, déli irányban is.

Következésképp összeköttetést kellene keresnünk mindazokkal a szellemi erővel, társadalmi csoportokkal, amelyek maguk is érdekelték a közép-európai integráció létrehozásában, ami egyszersmind az európai felzárkózást jelenti. A román liberális demokratákra, az erdélyi görög katolikusokra, a Milosevics-rendszerrel szembehelyezkedő szerb demokratákra, a kárpátaljai ruszinokra gondolok. Mindez egyelőre egy értelmiségi párbeszéd alkalmá és tárgya lehet, ilyen párbeszéd, például éppen a román demokratákkal, a román értelmiség legjobb képviselőivel folyt már eddig is. Ezt kellene folytatni, mindig újrakezdeni, hogy Közép-Európa ne maradjon pusztán a nosztalgiák világában, hanem egyszer ismét történelmi valóság legyen, s a maga belső integrálódása révén elősegítse az állami tekintetben megosztott magyarság minél teljesebb kulturális és lelki integrációját. Ugyanis ez a kettős — közép-európai és magyar nemzeti — integráció a jövő útja, s ha a nem éppen kedvező közép-európai történelem ezt az utat ismét elrekeszti, akkor térségünk hosszabb időre ismét el fog szakadni az európai civilizációtól, és belső fejlődése, modernizációja is megreked.